

Vyjádření školitelky studenta Dmitriye Timofeeva k průběhu studia a k disertační práci „Jazyk českých knih historiografických zápisků ‚dlouhého‘ 18. století“, předkládané v roce 2018 na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace

I. Hodnocení celého doktorského studia

Doktorské studium Dmitriye Timofeeva bylo dlouhé, ale naplněné nejrůznější odbornou činností. Ačkoli přijel studovat do cizího města a cizí země a jistě pro něj z počátku nebylo snadné se zorientovat, zapojoval se hned od prvního ročníku aktivně do různých projektů, účastnil se mezinárodních konferencí v tuzemsku i v zahraničí a později také publikoval odborné texty a podílel se na výuce mladších studentů. Zapojoval se celkem do šesti vědeckých projektů (ve svém autoreferátu uvádí pět, zapomněl zmínit účast v projektu Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově *Historie v interdisciplinární perspektivě*, podprogramu *Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách*), řešených na třech různých institucích (FF UK, ÚJČ AV ČR, Národní muzeum). Nejlépe jsem samozřejmě obeznámena s jeho prací na našem projektu *Příprava a vydání Repertoriua rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách III*, kde se postupně vypracoval z řadového studentského spolupracovníka, který se podle pokynů odborných pracovníků snaží co nejlépe popsat přidělený rukopis, na spoluorganizátora celého projektu, který měl mj. na starosti nábor a zaučování nových studentů, samostatnou organizaci výjezdů do muzeí nebo koordinaci některých dokončovacích prací. Kromě účasti na větších projektech navíc v roce 2012 samostatně řešil vnitřní grant FF UK *Jazyková politika v českých zemích za vlády Josefa II. (1780–1790)*, jehož výsledkem byla mj. studie v časopise *Cornova*. Jeho výukové aktivity na FF UK zahrnovaly např. vedení *Semináře k dějinám češtiny* pro studenty bakalářského studia ČJL, povinně volitelného semináře *České kroniky od humanismu k obrození: žánr a jazyk* (který opět zapomněl uvést v autoreferátu) nebo výraznou pomoc při organizování exkurzí k dějinám českého jazyka a literatury. Z konferencí je třeba jmenovat např. pravidelnou účast na *Bienále České společnosti pro výzkum 18. století*, na různých tuzemských i zahraničních konferencích a workshopech mladých bohemistů nebo slavistů (*Slavica Iuvenum* v Ostravě, *Mezinárodní setkání mladých lingvistů* v Olomouci, *Junge Slavistik im Dialog* v Kielu) nebo účast na *11. sjezdu českých historiků* v Olomouci. Dosud publikované texty pak zahrnují téměř desítku statí v časopisech a sbornících (v češtině a polštině) i spoluautorství katalogu rukopisných zlomků Knihovny Národního muzea. Mezinárodní zkušenosti získával Dmitriy Timofeev mj. díky účasti na 31. letní škole slovinštiny v Lublani nebo při krátkém studijním pobytu na Ústavu slovanské filologie Vratislavské univerzity, kde i proslavil přednášku v rámci semináře *Dějiny českého jazyka* pod vedením dr. Jarosława Malického. Díky této bohaté odborné angažovanosti získal brzy tolik zkušeností, že byl přijat od Oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR, kde v současnosti působí. Celkově musím říci, že byla radost s Dmitriyem Timofeevem spolupracovat, že jsem se od něj mnohému naučila (jestli on ode mne, to musí povědět sám) a že věřím, že dnešním dnem naše spolupráce neskončí.

II. Celkové zhodnocení disertační práce

Na tématu i způsobu zpracování disertační práce především oceňuji, že se autor nespokojuje s pouhým připojením další dílčí materiálové analýzy pomocí postupů obvyklých v dosavadním zkoumání češtiny střední doby, ale že se snaží hledat i nové přístupy, rozšiřovat dosavadní debatu o dosud opomíjené aspekty, tedy pokládat staré otázky jiným způsobem a použít k jejich řešení širší spektrum nástrojů, než bylo dosud zvykem. Tyto nástroje nevybírám

libovolně, ale inspiruje se třemi oblastmi: 1) dobovými představami o (kultivovaném) jazyce, dobovými jazykovými vzory a poučeními předávanými školní výukou, tj. tím, co mohlo být autory textů vědomě či podvědomě napodobováno; 2) podněty ze starší sekundární literatury, které z různých důvodů upadly v zapomnění a nebyly dále rozvíjeny; a 3) přístupy novějších lingvistických i historických disciplín (např. historické sociolingvistiky, dějin vzdělanosti apod.), které se zabývají týmž nebo podobným materiálem. To mu umožňuje zejména lépe pochopit, k jaké jazykové podobě textů se autoři v 18. století více či méně úspěšně snažili směřovat, jaké mohly být základní rysy toho, co považovali za „ideální text“, ale i jak byli determinováni svým vzděláním, četbou a jazykovým prostředím, a použít to jako jedno z měřítek vlastního hodnocení jejich textů. To považuji za velice vhodný způsob, jak se vyvarovat mnohých (jistě že ne všech, to se asi nepodaří nikomu) anachronismů a naivních soudů o jazyce starších literárních děl, kdy jsou jevy v dané době běžně vyučované ve školách pokládány za jazykovou kreativitu nebo naopak neobratnost určitého autora apod. Dalo by se říci, že tímto sociologizujícím a historizujícím přístupem Dmitrij Timofeev navazuje na snahu některých kulturních historiků (jako je např. Peter Burke) začlenit vývoj jazyků do obecného kulturněhistorického kontextu doby, ale že mu jeho bohemistické východisko zároveň umožňuje posunout tento přístup na filologicky vyšší úroveň, a tím ho učinit zajímavějším i pro lingvisty.

Zasazení rozboru zkoumaných textů do kontextu dobového školství, vzdělanosti a knižní kultury a zohlednění sociálního postavení a zaměstnání jednotlivých pisarů tedy považuji za podstatnou součást práce. Podstatná je i role média šíření textů (rukopis vs. tisk) a jeho specifických vlastností (technická omezení, předpokládání adresátů apod.). Úroveň knižní kultury a knižního trhu zase do značné míry určovala např. přístupnost různých druhů jazykových vzorů. Vliv školní výuky (či její absence) je myslím zřejmý. Nedílnou součástí jeho posouzení je i zohledňování obsahu rétorických příruček, ze kterých se v daných dobách žáci učili formulovat (především) latinsky (později německy) psané texty a jejichž poučky přirozeně aplikovali i na texty české jednak proto, že z dobového pohledu nebyl zásadní rozdíl ve formulaci textů v různých jazycích, a jednak proto, že vyššího vzdělání v české stylizaci se jim nedostalo. U těch, kdo neměli to štěstí a nechodili do vyšších škol, opět mohl být tento vliv částečně zprostředkován texty, které jim sloužily jako vzorové, ale zároveň se mohla projevit i jeho absence. Jedním z důležitých výsledků zohlednění dobových rétorických doporučení je mj. připomenutí, že mnohé jevy, které z dnešního hlediska automaticky klasifikujeme jako kolísání nebo dokonce chybu, mohly být autory znalými dobových gramatik a rétorik užívány vědomě se stylistickým záměrem (byť je odlišení jednoho od druhého dnes téměř nemožné).

Za důležitý považuji i kontext dobových gramatik češtiny a pravopisných příruček, a to přestože je pisarů zkoumaných textů pravděpodobně nečetli – jednak mohly tyto příručky na jejich jazykovou praxi působit zprostředkovaně, prostřednictvím textů vzdělanějších autorů, kteří našim pisarům sloužili jako vzory, a jednak jsou sice subjektivním, ale přece jen odrazem náhledu vzdělanců příslušného období na jednotlivé jazykové jevy, který mohl být pisarům znám např. prostřednictvím školní výuky. Shrnutí názorů jednotlivých autorů jazykově reflexivních příruček na jednotlivé vybrané jevy se navíc téměř blíží „svodné gramatice“

barokní češtiny, po které kdysi toužil Alexandr Stich, a má tak i některé zajímavé vlastní výsledky. Patří mezi ně např. zjištění, že se názory na některé jevy (např. hláskové změny v koncovech adjektiv či zakončení infinitivu) podstatně mění v 80. letech 18. století, kdy se zásadně snižuje tolerance k variantnosti a novější podoby přestávají být chápány jako v podstatě bezpříznakové (nebo dokonce elegantnější) varianty a začínou být hodnoceny jako nevhodné pro kultivovaný psaný jazyk. Tyto části tak mohou být využity i samostatně jako zdroj přehledného poučení o názorech jednotlivých gramatiků 16. až počátku 19. století na vybrané jazykové jevy.

Rozsah jazykového materiálu zvoleného k analýze považuji za zcela dostatečný pro dosažení autorových cílů. Není sice příliš velký, ale i tak představuje obohacení dosavadní materiálové základny pro výzkum střední češtiny, který se stále orientuje spíše na tisky než na rukopisy. Důležité při tom je, že jsou texty důsledně vybrány tak, aby v nich byl co nejvíce omezen bezprostřední vliv starší či mladší češtiny nebo jiných jazyků, tj. byly vyloučeny texty překladové, adaptace starších českých textů nebo novější opisy či edice textů zkoumaného období. To je metodologická důslednost, která by se mohla zdát samozřejmá, ve skutečnosti ale samozřejmá zdaleka není. Dále je podstatné, že je výzkum od počátku metodologicky koncipován tak, aby co nejlépe vyhovoval stanoveným hypotézám, které jsou opět formulovány nikoli libovolně, ale s ohledem na zkoumaný materiál, jeho dobový kontext a tradici jeho hodnocení v české kultuře. Proto bylo např. za jeden z analyzovaných okruhů zvoleno užívání přejatých slov, neboť tento jev byl považován za nápadný a podstatný pro češtinu 18. století jak současníky, tak i následovníky; z téhož důvodu byly vybrány také některé hláskové nebo tvaroslovné podoby, kritizované už osvícenskými gramatiky. Rozsáhlé shrnutí soudobých i pozdějších názorů na češtinu 18. století (doplňené neobyčejně obsáhlou bibliografií) a vypíchnutí jazykových jevů považovaných v literatuře za problematické i v samotné analýze tak slouží jako materiálově podložené argumenty pro přijetí či odmítnutí dosavadních charakteristik češtiny 18. století.

Z hlediska struktury práce je příjemné, že analytické kapitoly práce mají velice pravidelnou strukturu (názory dobových gramatiků na určitý jev – podoba tohoto jevu v samotných textech gramatik – dosavadní bádání o stavu v tištěných a rukopisných dobových textech – stav ve zkoumaných textech – srovnání a shrnutí), což čtenáři usnadňuje orientaci.

Na závěr bych chtěla zdůraznit, že máme před sebou studentovu vlastní práci, výsledek jeho vlastního uvažování o tom, jak dané téma nejlépe zpracovat. Nic jsem za něj neformulovala ani mu nevnucovala žádné přístupy, i když by se to snad mohlo zdát z frekvence citace mých prací. Výsledná práce je tak i pro mě v mnohém poučná, rozšířila můj pohled na téma, kterým se dlouhodobě zabývám, a tak mám obvyklou neskromnou tendenci domnívat se, že o jeho základních rysech skoro všechno vím, a donutila mě poopravit nebo precizovat některá má přesvědčení.

III. Přípomínky k disertační práci

Pro (předpokládanou budoucí) publikovanou verzi práce by kromě odstranění drobných pravopisných a formulačních nedopatření myslím bylo vhodné text ještě jednou pročíst a

zaměřit se na dvě věci: Jednak na interpretaci, příp. vhodnost některých příkladů (některé nabízené interpretace nejsou zcela přesné, některé nejsou jediné možné) a jednak na precizování formulací na těch místech, kde by mohly být čtenářem chápány jinak, než bylo zamýšleno. Jedná se např. o vyjádření typu „stejně je to u ...“, kdy není vždycky jasné, co je srovnáváno (např. na s. 102: „Stejnou distribuci zmíněných grafů v tiscích a v rukopisech dokládá výzkum pramenů 16., 17. a „dlouhého“ 18. století.“).

Vhodné by bylo také upřesnění toho, co se myslí často užívaným hodnotícími adjektivy „pozoruhodný“ nebo „zajímavý“. (Specifický pro idiolekt daného autora? Známy už ze starších nebo soudobých textů, ale v jiných zde analyzovaných textech neužívaný? V soudobých textech vzácný? V soudobých textech také relativně běžný, ale zde nápadný, např. svou frekvencí? Apod.) Za posílení by stálo i zohlednění návaznosti některých prvků barokního jazyka a dobových rétorických pravidel nejen na období humanismu, ale i na starší, středověký stav (ať už jde např. o hodnocení případů, kdy je užíván „přechodník ve významu přéterita“ /s. 273/, nebo interpretaci vlivu rétorických pravidel).

IV. Dotazy k obhajobě

Zajímalo by mě, jak by se s ohledem na starou češtinu jevila navrhovaná (zajímavá) hypotéza, že „variabilita jazykových prvků není pouze jednou z charakteristik českého raně novověkého úzu, nýbrž že tento úzus spočívá právě ve variabilitě“. Neměla by být rozšířena na celou předmoderní dobu, včetně středověku? A čím si tedy můžeme vysvětlit to, že tato variabilita nám subjektivně jaksi víc vadí u textů raně novověkých než u středověkých?

I když se pojmenování a vymezení jednotlivých tropů a figur v raně novověkých rétorikách dost opakují, přece jen mezi nimi bývají určité rozdíly; zajímalo by mne proto, jestli se ve zmiňovaných rétorikách takového rozdíly vyskytly a jestli některá z těchto příruček byla při analýze brána jako základní (referenční) a příp. která.

V. Závěr

Předložená disertační práce není dokonalá, najdou se v ní některé dílčí nedostatky, jako celek je ale v mnoha ohledech podnětná a důležitá. Proto ji doporučuji jako podklad k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako *prospěšl*.

Vídeň, 26. 9. 2018

Mgr. Alena Andrllová Fidlerová, Ph.D.